MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE.

1989. március 15. — A NEMZETI KIÚTKERESÉS TIZENKÉT OLDALA — Ára: 11,50 forint

A szabadság esélyei

Írta: Pozsgay Imre

Van egy kérdés, amelyet a huszadik század végének európai polgára nem kerülhet meg: *lehetséges-e az ember felszabadítása, megszüntethető-e az elidegenedés?* Számomra ennek a megválaszolása az igazi cél. Bizonyos vagyok benne, hogy a szabadságra vonatkozó — látszólag elvont — filozófiai kérdés tisztázása nélkül, pragmatikus vagy egyenesen elméletellenes magatartásokkal, nem jöhet létre zavartalan kommunikáció, még kevésbé szövetség a reformerek, a nemzet erőinek kifejlesztésén őszintén munkálkodó mozgalmak között. Az ügy kerülgetése miatt többnyire csak kiváró, taktikai kapcsolatok születnek a magyar progresszió különböző áramlatai között. Így aztán ez a progresszió, fatalista módon, inkább a vereséggel számol, semmint a győzelemmel. Találékonyabbak a résztvevők a menekülés útjának megtervezésében, és abban, hogyan szabadulhatnának meg emelt fővel a terhessé vált szövetségestől, mint abban, *hogyan szervezhetnék meg a közös győzelmet* — és azután mit kezdenének vele.

A szabadság természetének és valóságos lehetőségeinek megismerése nem kívánja senkitől, hogy teoretikussá váljék, szaktudósi teljesítményt nyújtson. Szó sincs erről. Amit tenni kell: *lehatolni a dolgok gyökeréig.* Ez nem kutatást kíván, hanem döntést. Nem félni szembenézni az így hozott döntés következményeivel — ez a követelmény. Miért éppen a szabadság esélyeinek mérlegeléséhez kapcsolódik ez az igény? Azért, mert igazán arra kell válaszolni, hogy *feláldozható-e a politikai szabadság egy messzi jövőbe kihelyezett, elidegenedés nélküli, teljes emberi szabadság ígéretéért.* E jövőbe helyezett cél elérésének eleinte globális, majd regionális, de szavakban mindig internacionális sürgetése volt századunk legnagyobb élménye. Tartott ez addig, míg eljutottunk az emberiség fennmaradásának kérdéséig. Innen nincs tovább. Ami ezen túl van, az kívül esik a történelem alternatíváin.

Ezt a távoli célt nem kell senkinek megtagadnia. Ahogy egy kereszténytől sem kívánhatja senki, hogy tagadja meg a megváltás és az üdvözülés lehetőségét. Azt azonban ki kell mondani, hogy e cél elérésére alkalmazott eddigi kísérletek a szabadság szempontjából túlságosan költségesek voltak. Le kell vonnunk a következtetést: *e távoli, boldogító cél többé nem gyakorolhat közvetlen hatást társadalomszervezési tevékenységünkre.*

Mindezt az MSZMP *reformra kész* tagjainak mondom, akik remélhetőleg és hamarosan a párt többségét alkotják. Nekik ugyanis nemcsak konkrét történelmükkel, hanem ezzel a jövőképpel is mint terhes múlttal kell szembenézniük. Őszintén elkötelezett embereknél ez nem megy meghasonlás, katarzis nélkül. Ki kell mondani és vállalni kell —, s ez nem lesz könnyű —, hogy *a ma élő nemzedékek által belátható távlatban a reális szabadság a politikai szabadság.* És a politikai szabadság nem áldozható fel semmiféle elvont, távoli célért. A politikai szabadság letéteményese az állampolgár, kerete a nemzet, eszköze az állam. Mindemögött ott van a társadalom organikus rendszere, melyben az egyén önrendelkezésre képes, a közösség pedig önkormányzatra. Az állam feladatainak teljesítését, szolgáltatásainak minőségét az állampolgárok közvetlenül vagy képviselőik útján ellenőrzik. A szabadság ilyen értelmezése nem a hasznossági elvet, hanem a humanitás elvét követi, de törvényszerű az európai kultúrában és civilizációban, hogy azok a népek a legsikeresebbek, gazdaságilag a leghatékonyabbak, *amelyek a politikai szabadság és az emberi jogok normái szerint építették fel társadalmukat.*

Olajos György rajza

Az MSZMP tagjai számára az új követelmény nemcsak az, hogy elfogadják az előbb említett elveket, hanem hogy *minden eddiginél kritikusabban nézzenek szembe azzal a művel, amelynek létrehozásában részt vettek.* Enélkül az önvizsgálat nélkül, s a visszaesés elleni garanciáink nélkül a legszebb programnak sem lesz hitele. Az MSZMP-n belüli reformerők évtizedek alatt úgy fejlődtek ki, hogy *folyamatos kritikai állásponton* voltak számos kérdésben saját pártjuk gyakorlatával szemben. A nyilvánosság hiánya miatt erről a közvélemény nem is igen tudhatott. Olyan szervezetben történt ez, amely atavisztikus reflexei miatt az új gondolatokat nem tudta keletkezésük pillanatában integrálni. Lefejezte az újat, s vele együtt — hol képletesen, hol valóságosan — *az új gondolat hordozóját is.* Ha aztán néhány év múlva mégis rákényszerült magáévá tenni az akkorra már korántsem új elképzeléseket, késő volt, s az egésznek nem volt hitele.

A párt reformelkötelezettségű tagjainak tehát nagyfokú önismeretet kell szerezniök saját mozgalmuk történetéről, természetéről. Hiú ábránd azt hinni, hogy ezen már túl vagyunk. Nagyon is távoli dolog még ez. Újra meg újra neki kell rugaszkodni, és bemutatni az örökölt, de részben már nemzedékünk által is teremtett rendszer működését, hogy a szükséges változás arányai érzékelhetők legyenek. E feladatot csak így lehet a maga nagyságában bemutatni.

Akik a nagy orosz forradalmat elkezdték, azok hitték, hirdették, hogy *a jövő társadalma a szabadság birodalma lesz.* Ez a világ közelinek tűnt, elérése a kortárs nemzedékek közvetlen programja, célja volt. E célért megérte feládozni a szabadságot, az emberi jogokat, lemondani a szükségletek nagy részéről. E célképzet képviselői Sztálin idején kialakították a maguk hatalmi, politikai ideológiáját és szervezeti, szervezési módszereiket. A népet *tömegnek* tekintették, amelyek ösztönössége szakadatlan veszély forrása. A társadalom tagoltsága, önszervező hajlama, önkormányzati képessége, tulajdonosi rendelkezésen alapuló vállalkozó kedve mind-mind olyan akadály volt szemükben, amelyet el kellett hárítani a jövőbe vezető útról.

Ezt a feladatot csak egy letéteményesként és élcsapatként működő szervezet hatalmával vélték megoldhatónak. Ez az élcsapat vette át a hajtóerők szerepét, nagy mértékben homogenizálta, egyszersmind hierarchizálta a társadalmat, megszüntetve az emberek autonómiáját, önrendelkezési lehetőségét. Ezzel együtt megszűnt a gazdaság, felszívódott a politikába, *a politika pedig a mozgalomból beköltözött a bürokratikus állampárt, pártállam komfortos erődítményébe,* egy „hatalomvédte bensőségbe". Így vált a valóság fokozatosan a bürokrácia kezelésének tárgyává, végsősoron áldozatává, hiszen ami kívül esett a „kastély" látókörén, az nem létezhetett; ha mégis létezni akart, akkor meg kellett semmisíteni, mert nem volt tervezhető, veszélyeztette a letéteményes hatalmát. A hatalomvédő reflex ebben a szerkezetben eredményesen hárította el a kritikát.

Ebben a struktúrában az állam ellenőrzi az állampolgár minden megnyilvánulását, megszabja mozgásterét, a kölcsönös függést és összefüggéseket egy központi („egyközpontú") függési rendszerbe illeszti. Ennek megfelelően itt *az embert a nevelés tárgyának tekintik,* s ezzel infantilizálják. A *pedagógiai* feladat: szakadatlanul fenntartani a figyelmet a kitűzött cél iránt, az állandó mozgósítás állapotában tartani a társadalmat az árukínálat hiánya, a szabadság korlátozásának viszonyai között.

Ez a szerkezet sokáig nem volt felismerhető a benne lévők számára. Csak az elmaradt produktum és a nyomában keletkezett válság nyitotta fel a szemét azoknak, akik nem eleve kívülálló kritikusként, hanem a céllal azonosulva vettek részt a rendszerben. Éppen ezért ennek a rendszernek a reformmal szembeni makacs ellenállása nem csupán a hatalomreflexre vezethető vissza, hanem arra is, hogy *a hatalmi elit nagy része mélységesen azonosul a céllal, a célt pedig azonosítja a rendszerrel.* Sokáig a reformerek is azt hiszik, hogy a hatékonyság csupán racionalizációs és modernizációs feladat, amely teljesíthető a rendszer különböző szerkezeti elemeinek változtatásával, mechanizmusainak refomjával. Így aztán késik az, ami minden gyökeres, alapvető reform előfeltétele, vagyis, hogy *először a felül lévők lássák be a fordulat szükségességét,* vegyék észre, a fordulat halogatása a stabilizáció elvesztéséhez, még rosszabb esetben katasztrófához vezethet.

Mivel mindenki kiszolgáltatott függvénye a zárt és hierarchikusan tagolt, torzított nyilvánosságú struktúrának, az elit és a bürokrácia progresszív, reformer része is úgy küzd a változásért, hogy közben szakadatlanul szolgálja a fennállót. A nagy és megrázó kezdeményezéseket, megnyilvánulásokat a hatalmon lévő pártban általános gyanakvás kíséri. Szereposztást vagy privilégiumot sejtenek ott, ahol az véletlenül megnyilvánulhat. *A civil kurázsit devianciának vagy őrültségnek tekintik,* ami természetes egy tudathasadásos világban, ahol a normális látszik betegnek. A ritkán előforduló szuverén személyiségeket sietve intézményesítik és legitimációs célra használják. Ez is természetes ott, ahol a legitimáció nem a népfelség elve szerint megy végbe, ahol a kiváló, szuverén személyiségek szerepével is a nép éretlenségét állítják szembe.

Ennek a szerkezetnek ismételt bemutatására azért van szükség, mert még ma is számos babonával kell megküzdeni, amelyek a reform és megújulás legalapvetőbb dolgaiban akadályozzák a tisztánlátást. Egyik ilyen babona szerint vigyázni kell, hogy a po-

(Folytatás a 2. oldalon)

Miről szólunk?

Szűrös Mátyás: A Magyarorszag-kép színei 2. oldal
Weyer Béla: Sorskérdés lett a gazdaság (Interjú Nyers Rezsővel) 3. oldal
Huszár István: Az idő siet 3. oldal
Pokol Béla: Patthelyzet a csúcson 4. oldal
Vass László: Forrás a demokrácia 4. oldal
Józsa György Gábor: Marczius Tizenötödike 4. oldal
Stumpf István: Az emberi méltóság forradalma 5. oldal
Horn Gyula: Vigyázó szemetek Európára vessétek 5. oldal
Nagy Imre: Szövetségest keres az ifjúság 5. oldal
Ágh Attila: Tisztítótűzben a szocializmus 6. oldal
Nagy Mihály: A kihívást magunkban hordozzuk (Interjú Szandtner Ivánnal) 6. oldal
Bihari Mihály: Közös asztalnál: a nemzetért 7. oldal
Kéri László: Pálfordulás '89 7. oldal
Tabajdi Csaba: Merre fordulhatunk? 8. oldal
Schlett István: A békés átmenet kulcsa 8. oldal
Tóth Pál Péter: A Tizenkét Pont 8. oldal
Szényi Gábor: Jó-e a párt kilométerórája? (Interjú Gyuricza Lászlóval) 9. oldal
Lengyel László: Az utolsó vonatra várva 9. oldal
Szokai Imre: A nemzettudat ápolása létparancs 10. oldal
Baló György: A nyilvánosság tétjei 10. oldal
Király Zoltán: Díszgomb a menten 10. oldal
Gombár Csaba: Kell-e félnünk a pártszakadástól? 11. oldal
Kukorelli István: Koalícióért kiált a kor 11. oldal
Zsubori Ervin: Új nemzeti közmegegyezés felé? (Tallózás a történelmi útkeresésről) 12. oldal
Császár Nagy László: Politikai tájkép 12. oldal
Bálint B. András: Zárszó helyett 12. oldal

Az ünnepi beköszöntőt **Javorniczky István** írta. Az idézeteket **Mezey Barna**, az illusztrációkat **Bán András** válogatta.

Piros betűs ünnepünk

Kitörölhető-e egy ünnep az emberek lelkéből, azzal, ha az, akinek hatalmában áll, egy tollvonással közönséges hétköznappá fokozza le a napot, amelyet addig piros betűvel jelöltek a naptárban? Lehet-e, érdemes-e dacolni azzal, amit az emberek hisznek, amit az apjuktól hallottak, amit szívük mélyén igaznak tudnak, akkor is, ha a politikai szónoklatok mást állítanak? Az utolsó negyven év története nem szűkölködik efféle tollvonásokban, efféle dacolásokban. Szégyen? Dicsőség? Tény.

Március tizenötödike több évtizedes kiűzetése az ünnepek sorából nem egyedülálló a magyar ünneptörténetben.

1945-ben Dálnoki Miklós Béla megerősíti nemzeti ünnep mivoltában a 48-as forradalom kitörésének napját. 1951-ben, öt nappal az évforduló előtt ezt a nemzeti ünnepet törlik a piros betűsek közül. Egyedül az iskolásoknak marad ünnep: az oktatás szünetel e jeles évfordulón.

Mielőtt követnénk tovább március tizenötödike sorsát, nézzük, mi történt a többi ünneppel. Törlések és megtagadások hosszú listája következhetne, ám talán a példálódzó felsorolás is érzékelteti: a hagyományok elvetése sosem használ kormányzók és kormányzottak viszonyának, sosem válik javára az erkölcsöknek, az értékeknek. Érthető, indokolható is valamelyest még a Dinnyés-kormány 1948-as rendelkezése, amely a hívők számára nem általánosan kötelező egyházi ünnepeket kiveszi a munkaszüneti napok közül.

1950 januárjában azonban már szomorúan gondolkodhatott el mindenki, vallásos és ateista egyaránt, hogy hova vezet, ha a múlt átírattatik, ha a haza dicső nagyjai szégyellni-tagadni valók lesznek, ha augusztus 20. megünneplésére nem ad elég rangot és okot államalapító királyunk, Szent István? Ez évtől az alkotmány ünnepeként emlékeznek meg erről a napról.

1952-ben megjelenik egy kormányhatározat a következő szöveggel: „A Minisztertanács a dolgozók régi kívánságára május hó 2. napját fizetett munkaszüneti nappá nyilvánította. Mivel a munkaszüneti napok számának növelése a termelésben nagy kiesést idézne elő, és a népgazdaság számára jelentős kárral járna, a Minisztertanács egyidejűleg elrendelte december hó 26. napjának rendes munkanappá változtatását." 1953. március 16-án pedig „számos üzem dolgozóinak kérelmére" a kormány húsvét hétfőjét, amely eddig nem fizetett munkaszüneti nap volt, rendes munkanappá nyilvánítja.

Tudjuk ma már az alkotmányról, hogyan született, hogyan lett alaptörvénye egy deklaráltan független államnak. A szovjet alkotmány gyorsmásolásával, precíz jogfordítói munkával. Miért volna hát meglepő, hogy az ünneprendet is igyekeztek ebben az időben a nagy példakép szokásaihoz igazítani.

Előbb karácsony másnapját helyezte vissza ősi jogaiba 1956-ban egy kormányrendelet, majd húsvéthétfő részesült hasonló rehabilitálásban. Nemzeti ünnep lett ismét március 15-e is. Felemás módon. Eredetileg teljes jogú pirosbetűs ünnepnek szánták, ám az ünnep előtt öt nappal a „hivatali munka szünetel" kitétel kikerült a szövegből — ismét csak az iskolák kapui maradtak zárva ezen a napon, a gyárakban, hivatalokban jókedvűen folyt a munka.

Az ünnepek besorolása és a munkaszüneti napok rendje hosszú időn át nem változott. Örülhettünk volna neki, ha helyreállt volna az összhang a hivatalos és a társadalom által annak elismert ünnepek között. Március 15-e ismétlődő összetűzései, botrányai mutatták legjobban, hogy a megszakítottság nem szűnt meg, hogy másként vélekedik a jeles napról a hatalom és másként a társadalom.

Politikai szűklátókörűség vagy a rendszer szempontjából nagyon is logikus megítélés vezetett oda, hogy a kokárda újra a szemben állás rossz néven vett jelképévé vált? Elejét vehette volna a hatalom sok viharának, tüntetésnek, ha enged a közakaratnak, s megemlékezéssel, felvonulással töltött ünnepnek tekinti ismét a magyar szabadságtörténet kiemelkedő eseményét? Nem tudom. Hogy nem tette, annak ma még érezni hatását. Minél közelebb kerül egymáshoz a köz vélekedése és a hatalom álláspontja — és nemcsak az ünnepek dolgában —, remélhetőleg annál gyorsabban felejtődhetnek el a múlt rossz emlékei. Ez idén március idusa ügyében e bölcs belátás győzedelmeskedett: március tizenötödike újfent piros betűs ünnep.